

Marina Petranović

DESET ZA DESET

Lucija Ljubić:
Desetica. Rasprave o povijesti hrvatske drame i kazališta
Ex Libris, Zagreb 2013.

Sredinom ove godine zagrebačka nakladnička kuća Ex Libris objavila je *Deseticu*, prvu samostalnu knjigu teatrologinje Lucije Ljubić, niz godina znanstvene djelatnice na zagrebačkome Odsjeku za povijest hrvatskoga kazališta Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a odnedavno i docentice na Odjelu za kulturologiju osječkoga sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera te suradnice na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. U posljednjih desetak godina istaknula se mnogostrukošću svojih uloga u hrvatskoj znanosti o kazali-

štu – kao kazališna kritičarka, teatrologinja i urednica. Kao kazališna kritičarka objavljivala je kazališne kritike u *Hrvatskome slovu*, prešavši potom na opsežnije osvrtne na kazališne teme u časopisu *Kazalište*. Kao teatrologinja nametnula se mnoštvom radova, uglavnom kroatističkih, ali i komparativnih germanističkih teatroloških tema, sudjelujući na nizu stručnih i znanstvenih skupova i objavljujući u nizu stručnih i znanstvenih publikacija posvećenih dramskoj književnosti i/ili kazalištu, a o hrvatskoj drami i kazalištu te njihovim predstavnicima napisala je i niz leksikonskih jedinica za izdanja Školske knjige i Leksikografskoga zavoda "Miroslav Krleža". Kao urednica, nažalost, možda i suviše olako ugašene Dramske biblioteke Gavella, u razdoblju od 2005. do 2008. godine zaslužna je za objavljivanje niza dramskih djela svjetskih i domaćih autora, poput H. Ibsena, A. P. Čehova, M. Krleže ili M. Matišića, od kojih su mnoga i po prvi put tiskana u knjizi. Naposljetku, Lucija Ljubić i suautorica je pete knjige istraživačkoga projekta *Repertoar hrvatskih kazališta* (Zagreb 2012) u kojoj su sadržani osnovni podaci neophodni za proučavanje dopreporodnoga hrvatskoga glumišta.

Višeznačan naslov zbirke rasprava o povijesti hrvatske drame i kazališta Lucije Ljubić, *Desetica*, u sebi ujedinjuje sugestivno na deset radova sakupljenih između korica ove knjige i na (već) deset minulih godina njezina teatrološkoga rada. U *Desetici* je tako okupljeno deset autoričinih teatroloških tekstova koji su nastajali od 2002. do 2012. godine, mahom za potrebe izlaganja na različitim teatro-

loškim skupovima, a redom se dotiču do tada samo parcijalno i nedostatan istraženi ili uopće neistraženi tema, uglavnom iz povijesti hrvatske dramske književnosti i kazališta, ali u mnogim aspektima i iz – podnaslovu unatoč – njihove suvremenosti. Naime, autorica u odabiru tema pokazuje širok dijapazon interesa, suvereno obrađujući raznovrsnu tematiku koja se proteže od samih početka hrvatske glumišne aktivnosti pa sve do njezina suvremenoga trenutka, odnosno od hrvatske renesansne drame preko niza rasprava posvećenih drami i kazalištu na mijeni 19. i 20. stoljeća do prve polovice 20. stoljeća do Šovagovićeve drame *Sokol ga nije volio* ili suvremenih uprizorenja Lucićeve *Robinje*.

S obzirom na prinose znanstvenome istraživanju nacionalnoga dramskog i kazališnog korpusa, studije obuhvaćene ovim izdanjem mogle bi se grupirati u nekoliko skupina, imajući pri tom u vidu da višeslojnost većine od njih, dakako, omogućava njihovo razvrstavanje u više grupacija. Prvu skupinu čine radovi u kojima autorica manje ili više poznata dramska djela i autore osvjetljava iz posve novoga kuta, primjenjujući na njih relevantne nove teorijske i metodološke zasade. U slučaju *Jalnuševčana* Marije Jurić Zagorke autorica provodi svojevrsnu generičku reviziju djela oslanjajući se u svom istraživanju na recentne spoznaje o žanru pučkoga komada (M. Bobinac). Vojnovićevu *Dubrovačku trilogiju* autorica pak sagledava kroz optiku novouspostavljene teorije antimodernizma (Z. Kravar), a Šovagovićevu dramu *Sokol ga nije volio* tumači u kontekstu recentnih regionalno orijentiranih čitanja hrvatske

(slavonske) književnosti. Također, hrvatsku dramsku produkciju u drugoj polovini 20. stoljeća istražuje kroz prizmu refleksa različitih tumačenja povijesti, ali i ženskih identiteta (*Ženski povijesni likovi u hrvatskoj drami i kazalištu druge polovine 20. stoljeća*), a aktualna istraživačka usmjerenja primjenjuje i na vrlo opsežan korpus hrvatske renesansne drame, čitajući hvarske i dubrovačke dramatičare H. Lucića, N. Nalješkovića, M. Držića, A. Sasina i M. Benetovića ne samo iz teatrološkoga nego i iz kulturološkoga očista (*Došljaci u hrvatskoj renesansnoj drami*).

Drugu skupinu radova u *Desetici* čine studije u kojima se autorica usredotočila na manje poznate autore ili autore koji dotada nisu dobili primjer(e)na čitanja u hrvatskoj teatrologiji, kao što je to slučaj s kopričničkim učiteljem i komediografom Đurom Esterom, autorom danas gotovo zaboravljenih "igara i šala" *Šoštar i ašešor*, *Redateljske neprilike*, *Penzionatkinja* i *Pravnički ples*, koje L. Ljubić pomno i detaljno analizira. K tomu, u sklopu rada o Esteru, autorica daje i važan prilog istraživanju ne uvijek dovoljno apostrofirana korpusa hrvatske kajkavske dramatičke. Već spomenutim radom o M. Jurić Zagorki autorica, dakako, pridodaje i recentnom procesu prevrednovanja opusa spomenute spisateljice, posebice o njoj kao dramatičarki, no u istome radu L. Ljubić dotaknula se i još nekih velikim dijelom rukopisnih drama ove spisateljice, kao što su *Što žena umije*, *U lovu*, *Nesretna Ilica* i druge, od kojih su mnoge dosad bile vrlo slabo i tek djelomično istražene. To nas dovodi do iduće skupine studija L. Ljubić, a riječ je o radovima

posvećenima posve ili gotovo posve nepoznatoj i rukopisnoj dramskoj i kazališnoj baštini. U prvome redu je to studija o Lunačekovoj njemačkoj drami *Ihr Lied* na koju je L. Ljubić prva upozorila te ju je, s obzirom na to da je po obrazovanju germanistica i da je tijekom godina nakupila i znatno prevoditeljsko iskustvo, prevela na hrvatski jezik, publicirala i učinila dostupnom široj čitateljskoj javnosti. Nadalje, u studiji o dotad tek parcijalno istraženi glazbenim režijama redatelja Ive Raića, autorica se oslanjala na tadašnju kazališnu kritiku ali i na dosad neobjavljen u cijelosti i slabo poznat rukopis *Hrvatska opera* dugogodišnjega ravnatelja zagrebačke opere s početka 20. stoljeća Srećka Albinija. Autoričino zanimanje za premežavanje prošloga i suvremenoga te za različita čitanja onoga što nazivamo dramskom književnom baštinom u različitim kazališnim, ali i u različitim društvenim i kulturnim kontekstima, posebice dolazi do izražaja u radu u kojem nastoji rekonstruirati različita uprizorenja i tumačenja Lucićeve *Robinje* u hrvatskom kazalištu. Naposljetku, važan prinos poznavanju nacionalne kazališne kulture, ali i njezine povezanosti s drugim kulturama, donosi studija o recepciji njemačkoga dramatičara G. Hauptmanna u hrvatskoj kazališnoj sredini, dosad posve neistraženoj temi.

U netom spomenutoj studiji o G. Hauptmannu autorica se u prvome redu usredotočila na njegove ženske dramske likove na pozornici zagrebačkoga Hrvatskoga narodnoga kazališta – Anicu, Rozu Bernd i Elgu, ali i na glumačke interpretkinje tih likova na pozornici zagrebačkoga kazališta,

Herminu Šumovsku, Ninu Vavru i Anku Kernic, spojivši u jednome radu, pored svog interesa za hrvatsko-njemačke književne, kazališne i kulturne veze, dvije svoje omiljene teme. S jedne strane, to je interes za ženske dramske likove, čiju dramsku i kazališnu (ali i društvenu) sudbinu s pomnom prati od renesansnih *godišnica* u Nalješkovićevim, Držićevim i inim dramskim djelima toga razdoblja do ženskih povijesnih likova u Gervaisovim, Brešanovim, Šnajderovim ili Gavranovim dramama druge polovice 20. stoljeća. S druge strane, to je interes za brojne i raznovrsne kazališne i društvene uloge koje su od početaka hrvatskoga glumišta do danas igrale hrvatske glumice – a tako glasi i podnaslov njezina doktora. Zahvaćanje u problematiku ženskih dramskih likova, hrvatskih glumica i uopće ženskoga pisma i ženskih društvenih i rodnih uloga, L. Ljubić ušla je i u područje aktualnih znanstvenih rasprava o pitanjima raznovrsnih ženskih identiteta, o čemu je napisala i brojne studije izvan granica ove knjige, i o čemu, s obzirom na višestruko grananje njezinih interesa na brojne kulturološke teme, od kojih su mnoge naznačene već i u ovoj knjizi, nesumnjivo možemo očekivati nove radove.

Valja naglasiti da, osim, kao što je već spomenuto, oslanjanja na suvremene teorijske spoznaje te relevantnu teatrološku i kulturološku stručnu literaturu, važan dio autoričine metodologije čini sustavno i temeljito istraživanje kompleksne i raznovrsne teatrološke i teatrografske arhivske građe koju upravo L. Ljubić često po prvi put iznosi na vidjelo, znanstveno kontekstualizira i tumači. S obzirom

na širok raspon tema, inovativnost pristupa pojedinim temama te otkrivanje posve nepoznatih kazališnih djela i fenomena, jasno je da knjiga može biti od višestrukoga značenja za sve proučavatelje povijesti hrvatskoga kazališta i nacionalne kulture, kao i za studente: napokon, niz radova obuhvaćenih ovim izborom već je i našao put na popise ispitne literature studenata, a ova ih je knjiga napokon učinila i mnogo dostupnijima. Riječju, nudeći obilje posve novih spoznaja i saznanja o nacionalnoj kazališnoj prošlosti i njezinim nositeljima, knjiga L. Ljubić bitno pridonosi rasvjetljavanju kontinuiteta i bogatstva hrvatske (kazališne) kulture u rasponu od nekoliko stoljeća.

Knjiga *Desetica* nosi podnaslov *Rasprave o povijesti hrvatske drame i kazališta*, no to je, kako je ustalost pokazano, ne izuzima od rasprava i o suvremenosti hrvatske drame i kazališta. Tijekom posljednjih desetak godina, L. Ljubić napisala je ili objelodanila mnogo više rasprava, eseja, kritika, osvrti, prijevoda i leksikonskih jedinica nego što ih stane u korice jedne knjige, kako posvećenih suvremenome hrvatskome dramskome pismu i suvremenoj hrvatskoj kazališnoj produkciji tako i radova posvećenih hrvatskim kazališnim glumicama. Čini se, stoga, kako bi i njezine radove "rasute" po nizu teatroloških zbornika i časopisa vrijedilo vidjeti ukoričene unutar zbirke čiji bi podnaslov posve opravdano mogao glasniti *Rasprave o suvremenoj hrvatskoj drami i kazalištu*, a o knjizi posvećenoj hrvatskim glumicama da i ne govorimo. U iščekivanju neke nove desetice, što drugo reći, nego – za deset.

Lucija Ljubić

SPOMENAR NEPORECIVE JUNAKINJE

Ena Begović Radeljak,
vlastita naklada,
Zagreb 2013.

Glumačka monografija žanr je koji je u suvremenoj hrvatskoj teatrološkoj literaturi rezerviran za glumice i glumce koji su dosegli punu zrelost svoga umjetničkog puta, ostvarili umjetničke vrhunce i mogu se pohvaliti doista zavidnim brojem uloga odigranih u kazalištima, filmovima ili na radiju, a sad nastupaju rjeđe, ali još uvijek mogu briljirati. Monografija o Eni Begović samo djelomice odgovara navedenim obilježjima toga žanra. Naime, riječ je o glumici koja jest

dosegla neke umjetničke vrhunce, no ni izdaleka nije postigla sve ono što je mogla i čemu su se svi ljubitelji kazališta i njezine glumačke interpretacije radovali i nadali. Tragične okolnosti nagle smrti u trenutku u kojem je Ena Begović Radeljak doszala i profesionalne i osobne vrhunce zadovoljstva i priznanja, učinile su da je ta glumica već ušla u povijest hrvatskog kazališta – i to na velika vrata. Urednik monografije Nino Škrabe, ujedno i autor dramskih tekstova u kojima je glumica nastupala, ovu je knjigu, kako i sam kaže koristeći se prvim licem množine, zamislio kao spomenar s fotografijama iz predstava, filmova i života i uspomenama Eninih najbližih suradnika, bez obzira je li riječ o glumačkoj, redateljskoj ili spisateljskoj struci, obnašateljima dužnosti u hrvatskoj kulturnoj politici, prijateljima ili obitelji. *Niti jedna moja riječ nije ishitrena. Nekome će se moje izrečeno svidjeti, nekome ne. Ali meni je najznačajnije biti uviđen u skladu sa sobom. Neovisno o tuđim mjerilima... stoji na jednom mjestu u knjizi, a na drugom se slična misao formulira ovako: Upoznala sam sebe u svakakvim stanjima; i dobru i zlu i jaku i slabu i pristala sam na sebe takvu i, što je još važno, ne bojim se svoje ranjivosti. Dapače, uživam na pozornici osjećati povišena stanja i prenositi ih ljudima koji će preko mene doživjeti katarzu.* Tako se Ena Begović dokazuje i kao glumica predana svom poslu, prihvaćajući i dobra ali i loša stanja koja tumače nje nekog lika izaziva. Što je još važnije, sve to glumica je uspjela razabrati kao kvalitetnu suigru s gledate-

ljima nudeći im da dožive ono za čim je još Aristotel žudio izdvajajući katarzu kao izniman učinak grčke tragedije.

Autori ove knjige omiljenu su glumicu prikazali kao nježnu, dobru, plahu ali i samosvesnu i strastvenu ženu koja se časno borila za svoj uspjeh i koja je stajala iza vlastitih riječi. Za razliku od ostalih monografija, a u skladu s izdavačkim pothvatom Enine kćeri Lane Radeljak i obitelji, uvodno je slovo pripalo glumčinu suprugu koji je zahvalio svim suradnicima u osmišljavanju knjige, a monografiju je zaključilo nekoliko fotografija i sastavak kćeri Lane koja je izgledom već i sad jako nalik svojoj majci. U privatnom okviru toga izdavačkog pothvata smjestilo se mnoštvo kraćih tekstova, priloga drugih ljudi koji govore o glumici Eni Begović, bez obzira je li riječ o suradnicima, prijateljima ili kazališnim kritičarima, no od žanra monografije možda najviše odudara razmjerno velik broj priloga u kojima o svom radu i okolnostima vezanim više ili manje uz profesionalni život progovara sama glumica. Šteta je samo što većina priloga nije datirana, niti se navodi izvor iz kojega se citira – ali to za spomenar nije ni važno. Za spomenar su važne dobre misli, obilje fotografija i, što je najvažnije, uspomena koje će svojom brojnošću i raznovrsnošću podsjetiti na bogato glumačko iskustvo žene koja je toliko voljela svoju struku i matičnu kuću, Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu, imajući još u studentskim danima jasnu predodžbu o tome gdje želi raditi: *Tada mi je samo jedna misao bila u glavi.*

Bože, da mi je samo stati na tu scenu i osvojiti je! Knjiga je opremljena i DVD-om s filmom redatelja Jakova Seclara, sastavljenom uglavnom od fotografija objavljenih u knjizi, dijelova snimljenih predstava ili filmova te neposrednim, često i dirljivim govorom glumičinih kolega i suradnika koji su svojim prilozima sudjelovali i u knjizi.

Ovaj glumački spomenar obiluje i fotografijama iz privatnog života, posebice onima od glumičina rođenja, preko službenih fotografija iz odigranih predstava pa sve do posve osobnih fotografija s obiteljskih putovanja ili druženja, završavajući s onim već dobro poznatim fotografijama snimljenim za jedan časopis nakon rođenja glumičine kćeri. Uglavnom, fotografije i spomenarski zapisi glavno su gradivno tkivo ove knjige koja se proteže na više od četiri stotine stranica. Raskošna likovna oprema i isticanje glumičinih osobnih iskaza, bez obzira je li riječ o sjećanjima na djetinjstvo u rodnom pelješkom Trprnju ili odrastanju, školovanju i profesionalnom radu u Zagrebu, uspostavlja prisan odnos s čitateljima, upozoravajući podjednako na Enu Begović i kao na osobu i kao na glumicu. Njezini zapisi, možda ponajviše oni koji nisu objavljeni niti javnosti poznati, dodatno osvjetljavaju glumčinu osobnost, pa se tako neki mogu začuditi da je proslavljena hrvatska glumica s aurom dive bila izrazito sramežljiva i povučena djevojčica, da je imala silnu tremu od javnog nastupa, da je slobodno mladenačko vrijeme rado provodila u samoći, da se bojala letenja avionom, da je voljela tu-

mačiti heroine koje su ostavile traga iza sebe, da se je pogadale zlobne kritike, a na više mjesta razvidno je i da je voljela svoga supruga i silno željela postati majkom te da su joj brak i obitelj bili iznimno važni u životu.

Cijenjena kazališna kritičarka Marija Grđičević poslije premijere *Cymbeline* 1986. u režiji Joška Juvancića i glumične interpretacije Imogen zapisa da se u Eni Begović udružila iznimna darovitost, mladost, zdravlje, snaga, osjećajnost, bistrina, ljepota i neumoran rad. Ta je kritičarka jedna od rijetkih koja nije najprije spomenula glumičinu ljepotu i izgled kojim je plijenila i kojim je zaokupila i kazalištarce i gledatelje. Ena Begović bila je svjesna svoje privlačnosti, no nije sve uložila u to, znajući da se glumačko umijeće ne može graditi samo na ljepoti, nego da su potrebne i druge kvalitete, pa čak i da lijep izgled može biti smetnja u pravom poimanju glumačke darovitosti. Analizirajući attribute koje su suradnici ove monografije nadjenuli Eni Begović, poput "idealne glumice", "neporecive prvakinja" i "glumačke zvijezde", na nekoliko je mjesta moguće naići na termin "glumačke dive". Kad je Eliza Gerner objavila knjigu o hrvatskim dramskim divama, glumicama nešto starijim od sebe koje su stasale u prvoj polovici 20. stoljeća, poput Božene Kraljeve ili Bele Krlježe, činilo se da je to termin rezerviran za nešto stariju glumačku gardu, no u slučaju Ene Begović vratile su se uspomene i na velike glumice iz povijesti hrvatskoga kazališta, upravo zahvaljujući slavi i popularnosti koju je i Ena Begović uživala plijeneci pozornost svo-